

Salvador Masdéu o l'enigma del fang

FIGURES DE PESSEBRE
Escultures de petit format

7ª mostra
2021

Edita:

Museu Arxiu de Sant Andreu de Llavaneres

Autors:**Jordi Montlló Bolart**

Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural
(ICRPC-CERCA) Universitat de Girona (UdG).

Antoni Dorda i Ventura

Col·lectiu El Bou i la Mula

Laura Bosch Martínez

Museu Comunitari de Cabriels

Fotografies:

Jordi Montlló Bolart

Fotos de portada:

família Lurqui - Masdéu

Agraïments:

Família Lurqui Masdéu, Associació de Pessebristes de Barcelona, Enric Benavent, Dr. Joan Carulla, Dr. Pere Catà, Albert Dresaire, Fernando Eguiguren Dolors Garcia, Antoni Pruna, Hernan de Rivera, Jordi Simó. Així com a Cementiris de Barcelona, SA, Cementiri-funerària de Terrassa i Tanatori de Girona.

Disseny:

Ddedisseny.com

Impremta:

Gràfiques Llavaneres

Dipòsit legal:

B 17.840-2021

26 de novembre de 2021 fins el 30 de gener de 2022

Salvador Masdéu o l'enigma del fang

Jordi Montlló Bolart

*Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural
(ICRPC-CERCA) Universitat de Girona (UdG)*

Antoni Dorda i Ventura

Col·lectiu El Bou i la Mula

Laura Bosch Martínez

Museu Comunitari de Cabrils

Presentació

Fa molts anys que collecciono figures de pessebre, però mai amb l'afany d'acumular-ne sense sentit. La meva intenció ha estat sempre la de preservar un patrimoni històric i estudiar-lo. Principalment, cercant peces de figuraires desconeguts o dels que no se'n sap gairebé res. Esbrinar autories i documentar-les per a poder després honorar-ne els autors, que sovint han passat per la dreuera de l'oblit. M'agrada dir que “vull posar noms i cognoms a les figures.”

Des dels meus inicis en aquest món, he admirat l'obra de Salvador Masdéu. El vaig incloure en una llista imaginària d'escultors-figuraires, dels que pensava que segurament mai podria exposar-ne cap peça a les meves vitrines. No ho dic per falta de ganes, si no per la dificultat d'aconseguir-les. Però un bon dia tot va canviar. Passejant per Argentona, m'apropo a una botiga d'antiguitats del centre. L'entranyable i calmosa venedora em treu diverses caixes de figures, de la rebotiga però res m'interpel·la. M'acomio, i quan sóc gairebé al carrer, la venedora em crida. Havia trobat una darrera caixa. He de confessar que vaig entrar sense ganes, mandrós, un xic desil·lusionat. En obrir la vella i bruta caixa de cartró, només s'hi veien diaris antics arrugats, i entre ells s'hi reconeixia únicament la cara d'una figura de terracota d'escassos dos centímetres. De cop se'm va posar la pell de gallina. En silenci vaig dir-me: “Masdéu”. Va ser com comprar un dècim de loteria, d'antuvi premiat.

Les cames varen córrer més que el cos per arribar fins el cotxe. De mica en mica, vaig desembolicar les figures. Com era costum no estaven signades. Al vespre, el bon amic Toni Pruna, em confirmava que quatre de les figures eren originals de Salvador Masdéu. Ja tenia figures d'un autor de la meua llista dels “impossibles”. Ara em faltava el més difícil: esbrinar-ne la seva història. Prou s'ho mereixia.

Han estat cinc anys de picar ferro. Els dos primers de forma absolutament estèril i desesperant. Però a la fi, i gràcies a l'aparició d'unes notes inèdites i amb la suma d'esforços dels amics i historiadors, el Jordi Montlló, la Laura Bosch i el figuraire, Toni Pruna, hem vestit una biografia i una exposició que honora merescudament aquest “jornaler” del fang, un dels escultors-figuraires catalans més notables de finals del segle XIX i principis del XX. Ara per fi l'artista torna de l'obscur oblit. Les seves belles figures ja tenen el nom i cognoms que les honora.

Antoni Dorda i Ventura
Novembre, 2021

Posant llum a l'oblit

Un any més, ara que s'acosta Nadal, Can Caralt ens convida a descobrir una mica més la tradició del nostre país amb el món del pessebrisme. Com ja deveu saber, al Museu Arxiu de Llavanes hi ha instal·lada una tradició que ens agrada molt: al desembre, cada dos anys, recuperem l'obra d'un artista. En alguns casos són artesans de reconegut prestigi. En d'altres, però, són creadors desconeguts per al gran públic. La gran tasca d'aquest Nadal serà justament la de descobrir un artista barceloní que amb prou feines va poder viure del seu ofici, una figura molt valuosa que havia caigut en l'oblit...

El Museu de Llavanes, amb l'inestimable suport del Col·lectiu El Bou i la Mula, contribuirà a posar llum a aquesta penombra amb l'exposició 'Salvador Masdéu o l'enigma del fang', que es podrà visitar a Can Caralt del 26 de novembre al 30 de gener. De la mà del president del col·lectiu pessebrista, Jordi Montlló Bolart, coneixerem la figura i la trajectòria de Salvador Masdéu i Freixenet, amb un nivell de precisió extraordinària.

Gràcies a El Bou i la Mula anem descobrint, exposició rere exposició, figures cabdals de la llarga llista de figuraires i escultors catalans que per tradició familiar o per vocació van dedicar la seva vida al món dels pessebres. Fa dos anys va ser el torn de l'ònic món del Dr. Pere Catà, dedicada al doctor Pere Catà i Vidal. El seu nom s'afegia a la llista de grans pessebristes catalans que ja havien passat pel nostre museu i que ara s'engrosseix amb el de Salvador Masdéu, Recordem-los: Lluís Carratalà i Vila (1895-1991), Domènec Talarn i Ribot (1812-1902) i Bartomeu Marcé i Reixach (1875-1964). Ingent tasca, davant de la qual ens sentim molt orgullosos.

En nom del consistori i del Museu, gràcies de nou a les persones que faran possible aquesta exposició. Us la recomanem molt especialment. La visita a aquesta mostra serà un autèntic viatge als nostres records més tendres i entranyables. Per això us animem a venir aquest Nadal a Can Caralt. No hi podeu faltar.

Cordialment,
Nani Mora i Buch
Alcalde de Sant Andreu de Llavanes

Catalunya ha estat bressol d'incomptables artistes i artesans del fang. Molts dels quals, potser massa, han passat per l'adreçador de la història de forma completament anònima. Potser mai se'n sabrà res o se'n tindran dades extreïtes no sabem d'on i que no es podran comprovar. Salvador Masdéu¹ podria haver estat un d'aquests casos. Un dels més sagnants, donada la seva qualitat artística, la influència i reconeixement que va tenir, en el seu moment, i l'abast de la seva obra, que li va sobreviure.

La seva, és una obra plena de força, de caràcter i de dinamisme. Darrera de cada peça, hi ha el treball acurat i meticulós d'un artista complet; d'un pessebrista amb ànima d'escultor i d'un escultor amb vocació de pessebrista. Malauradament oblidat després de la seva mort, amb una obra sense continuïtat aparent, si més no reconeguda.

Cal, doncs, fer justícia i treure a la llum l'esplendor de l'artista complet, honorar-lo i posar nom i cognom a moltes de les figures que omplen les nostres vitrines. Aquest és l'únic camí per assolir l'objectiu perquè tant les col·leccions públiques com les privades, deixin de ser un cúmul de figures anònimes i passin a constituir una part important i ben documentada del patrimoni cultural català.

El treball que teniu a les mans és el catàleg d'una exposició que s'ha cuit a foc lent; molt lent. És fruit d'una recerca que, molt humilment, pretén posar en valor l'art i l'ofici de Salvador Masdéu; donar-lo a conèixer i, perquè no, retre-li un merescut homenatge de la millor manera que sabem fer els del Col·lectiu El Bou i la Mula.

No prendràs el nom de Masdéu en va: estat de la qüestió

Tenim documentats molts figuraires i pessebristes catalans des de Ramon Amadeu. Però tenir-los documentats o, si preferiu identificats, no vol dir, necessàriament, que en tinguem un coneixement acurat. En la majoria d'ells, existeixen grans buits d'informació i la prova d'això és que quan volem aprofundir acostumem a trobar moltes sorpreses.

¹ La forma normativa d'aquest cognom és Masdéu. La variant prenormativa sense accent no s'adequa a la normativa ortogràfica vigent, establerta per l'Institut d'Estudis Catalans (Decret 208/1998, de 30 de juliol, pel qual es regula l'acreditació de la correcció lingüística dels noms i cognoms -DOGC 2698).

² Hem intentat contrastar totes les dades amb més d'una font, però no sempre ha estat possible. Quan percebem incongruències les expliquem i les questionem obertament.

³ Citem les tres edicions de l'obra de Joan Amades perquè disten en el temps i en els continguts.

Salvador Masdéu és un d'aquests buits, que hem intentat anar omplint en la mesura de les nostres possibilitats. El problema afegit que tenim amb Masdéu i que ja ens vam trobar amb Bartomeu Marcé (Montlló 2015) no són els buits sinó les contradiccions, les dades errònies i la manca de fiabilitat d'algunes fonts².

El fet, és que tot el que s'havia publicat sobre Salvador Masdéu bevia de les mateixes fonts: Joan Amades (1946, 1959 i 2009)³ i Josep Maria Garrut (1993). Del primer no sabem d'on extreïa la informació i de Josep Maria Garrut, a part de l'article referenciat, hem pogut consultar unes notes inèdites mecanografiades⁴, que a la capçalera informa que les dades han estat facilitades per Rafel Masdéu, fill de Salvador Masdéu. Tot i que no consta la data de l'entrevista, ha de ser anterior a l'any 1970 perquè és quan mor en Rafel⁵.

Comencem transcrivint literalment la referència de Joan Amades (2009): “Artista barceloní que va produir una gran quantitat de figures i que va omplir la majoria del camp figuraire de la segona meitat del segle passat [XIX] en les figures de segona categoria. La seva producció va ésser vastíssima. Va imitar les maneres d'En Talarn, però no era tan perfecte ni tan acurat, per bé que el seu art era molt estimable. En termes generals, potser podríem dir que totes les figures bones del seu temps que no eren degudes a En Talarn eren fetes d'En Masdéu. Una bona col·lecció se'n conserva a l'Associació de Pessebristes. El pare d'aquest figuraire ja feia figures amb motlle, vulgars i sense mèrit. El llevat iconogràfic paternal fou notablement millorat i elevat pel fill, que, per bé que també emmotllava, retocava i depurava notablement les figures sortides d'empoltre. El fill d'En Masdéu va conservar els motlles i ha fet algunes figures fredes i poc reeixides. Els Masdéu figuraires comprenen, doncs, tres generacions”.

A l'article publicat per Josep Maria Garrut (1993) se'ns diu que neix l'any 1864 i mor l'any 1918⁶. Explica que produïa unes figures de gran moviment i “amb una cavalcada de Reis amb tota la majestat i fastuositat orientaltitzant, segons la idea que en podia tenir de l'Orient el nostre figurista i tots els del seu entorn” i afegeix “els pessebres més senyalats pel seu valor, diguem-ne, artístic o almenys amb més

⁴ Notes mecanografiades inèdites. Fons Josep Maria Garrut. Arxiu de l'Associació de Pessebristes de Barcelona. Consultades per Jordi Montlló amb motiu de la recerca doctoral sobre la Fira de Santa Llúcia.

⁵ La fiabilitat d'aquestes notes és dubtosa perquè hi hem detectat nombrosos errors i importants llacunes, com veurem en el present treball.

⁶ Tot i que les notes que hem assenyalat són molt anteriors a la publicació de 1993, en elles consta l'any 1861 com a data de naixement i l'any 1924 com el de la seva mort. Més endavant veurem quines d'aquestes dates són correctes i quines no.

pretensions, ocupaven les de Salvador Masdéu la millor situació dels millors Pessebres”.

Tota la resta d'autors, que han escrit sobre Salvador Masdéu, s'han basat en els textos d'Amades i Garrut. S'han hagut de confiar d'ells perquè no hi havia cap altre estudi. Però abans de la publicació de l'article de Josep Maria Garrut, trobem una altra referència a Masdéu, en el diccionari de J.F. Ràfols (1953), amb l'agreujant que no l'anomena Salvador sinó Josep Masdéu. En realitat es refereix al mateix autor, perquè diu textualment: *“Escultor ochocentista, de Barcelona. Produjo gran número de figuras para belenes, imitando las de Talarn, que si bien no las igualaban no dejaban de ser muy estimables. Una buena colección de sus figuras se conserva en la barcelonesa “Asociación de Pessebristes”. Su obra fue continuada por sus hijos”*. És una síntesi calcada de les paraules d'Amades. La font de consulta del diccionari Ràfols no és altre que Amades. El diccionari es publica l'any 1953 i Amades treu la primera edició de la seva obra l'any 1946. En aquesta edició comet l'error de confondre els noms. Posteriorment, quan es publica l'edició de 1959, l'error ja s'ha corregit; però fins ara, ningú se n'havia adonat.

Els altres autors que utilitzen, referenciant-les o no, les dades d'Amades i Garrut són: Marisa Azón (1997); Pere de Paco (2007); Albert Dresaire i Jordi Montlló (2010); Enric Benavent (2011) i Antoni Dorda (2017). Marisa Azón et alii (1997), en una publicació dedicada a Domènec Talarn, només repeteix que se'l considera un dels figuraires de millor producció de la seva època i que les seves figures “tenien un gran moviment, pels gestos i per la dinàmica”.

Pere de Paco (2007), en el catàleg de l'exposició “Figures de pessebre. Escultures de petit format”, fusiona les informacions referides d'Amades i Garrut. Afegeix que “els descendents es van vendre els motllos a Lluís Carratalà i que aquest els havia utilitzat per fer-ne noves reproduccions i signades certificant que són d'origen de motlles de Masdéu”. Tampoc ens detalla d'on extreu la informació, que més endavant valorarem arran de la nostra recerca.

Posteriorment, Dresaire i Montlló (2010), en l'inventari de la col·lecció de figures de l'Associació de Pessebristes de Mataró, sintetitzen les

diferents informacions publicades referents a Salvador Masdéu. També documenten diverses peces de Masdéu emmotllades per Toni Pruna, deixeble, col·laborador i continuador de l'obra de Lluís Carratalà. Enric Benavent (2011), en la seva monografia sobre Lluís Carratalà, explica que aquest admirava l'obra de Salvador Masdéu i que va adquirir bona part dels seus motllos. Tot i que alguns d'ells se li van fer malbé en una inundació dels magatzems on els tenia desats. I afegeix que sempre que Carratalà reproduïa una figura d'en Masdéu ho feia amb el màxim respecte per la seva obra original i que, fins i tot, es va dedicar a restaurar alguns dels seus motllos per tal de ser fidel a l'autor. Afirmar que una figura de Masdéu reproduïda per Carratalà es reconeix fàcilment pel seu pintat, en especial per la seva manera de pintar les cares. Després, aquests motllos passaran al Toni Pruna, fet que ens ha permès fer una anàlisi estilística més acurada.

Posteriorment, Marisa Azón (2012: 25), aprofundeix en l'estil de Masdéu aportant dades de la seva experiència en el Museu d'Etnologia de Barcelona. Destaca que treballa indistintament la tècnica de *palillo* i la de motlle i valora la complexitat dels seus motlles que qualifica de veritables obres d'enginy: “motlles compostos, amb peces separades que s'encasten en l'interior del motlle principal i que faciliten el desemmotllat de figures molt elaborades”. Reitera que parts dels motlles passen a Lluís Carratalà i d'aquest a Toni Pruna.

I fins aquí tot el que s'ha publicat sobre la figura de Salvador Masdéu, si més no que nosaltres coneguem. Aquests treballs i les notes mecanografiades de Josep Maria Garrut han estat la base de la nostra recerca que us presentem tot seguit. Hem anat estirant tots els fils, comparant totes les dades i confrontant-les amb la documentació que hem anat trobant per certificar-les, desmentir-les o deixar-les com a no demostrades. Precisament, gràcies a les notes de Josep Maria Garrut, hem pogut confirmar que un article de Joan Canyamàs⁷ (1917) publicat a la Veu de Catalunya, parla de Salvador Masdéu cense citar-lo.

Toni Pruna també ha estat una font d'informació oral indirecta, transmesa a través del coneixement que va fer amb Lluís Carratalà. És una font que d'altres autors citats, anteriorment, també havien fet servir sense referenciar-ho. Toni Pruna, a més, ha estat l'artífex de bona part de les

7 Aquest pseudònim podria correspondre a Josep Morató i Grau (Girona, 1875 – Barcelona 1918); periodista i escriptor català, redactor en cap de La Veu de Catalunya entre 1910 i 1918. Una altra possibilitat és que es tracti de Josep Camer i Puig-Oriol (Barcelona 1884-Brusel·les 1970); poeta i periodista col·laborador de la Veu de Catalunya fins l'any 1928. Una tercera possibilitat és la de Joan Costa i Déu (Sabadell 1883-Gènova 1938), periodista i escriptor i redactor de la Veu de Catalunya.

reproduccions dels motlles de Masdéu que es poden veure a l'exposició.

Per començar amb l'estudi de la vida i obra de Salvador Masdéu, ho farem amb uns apunts biogràfics, reconstruint part de la seva genealogia, tant ascendent com descendent. Refarem el seu viatge vital a través de les dades obtingudes i, finalment, analitzarem la seva obra des de tots els punts de vista, la seva repercussió i el llegat estètic i estilístic.

Posant llum a la foscor: apunts biogràfics i genealògics de Salvador Masdéu.

A la bibliografia referenciada anteriorment ja hi trobem un dels mites que cal desfer: el de les tres generacions de figuraires. Si bé es diu que el pare va començar a fer figures de pessebre, sembla evident que ho fa com una afició sense més pretensions i no transcendeix cap altra dada. Que el fill, Rafel, va seguir fent figures, també cal posar-ho en qüestió, ja que una cosa és intentar-ho i l'altra fer-ne un ofici. Com veurem més endavant, en Rafel es va vendre els motllos i només se'n va quedar alguns d'animals, que els hereus han conservat.

6

A part de la bibliografia, teníem les notes de Josep Maria Garrut⁸. Sabem que Rafel Masdéu és qui li proporciona les dades. Però, hi trobem varies incoherències o errors: el segon cognom, la data de naixement, la procedència de l'avi, i no es parla dels altres cinc fills que va tenir, germans del Rafel. És més, es diu que “se casó con Eulália Rodríguez Torres, de cuyo matrimonio nació un hijo”⁹. L'error és difícil d'atribuir a un oblit. La única dada certa, a part del nom de l'esposa, és l'any de defunció; tot i que no el dia, ni l'edat que tenia al morir. El seu traspàs es produeix el 21 d'agost de 1924 a les tres de la tarda, en el seu domicili del carrer de la Creu dels Molers¹⁰, número 60, segon pis, (Poble Sec), a causa d'una broncopneumònia.

A partir d'aquest document hem hagut de refer tot el que us presentem a continuació. Hem estirat el fil a partir de la única informació comprovable: “Está enterrado en el Cementerio del Este (Viejo): nicho 6º prº Nº 1012. Isla 4ª Departamento 1º”. Però, per verificar aquestes dades, es contacta amb Cementiris de Barcelona¹¹, que ens responen el següent:

⁸ Notes inèdites. Op. Cit.

⁹ Notes inèdites. Op. Cit.

¹⁰ A la documentació s'esmenta el nom castellà: Calle de la Cruz de los Canteros.

¹¹ Volem agrair la col·laboració de M. Dolors García Farell, de l'Àrea de Dret i Titularitat Funerària de Cementiris de Barcelona, SA.

Retrat de Salvador Masdéu, treballant en el seu taller (fotografia inèdita facilitada per la família Lurqui-Masdéu)

“SALVADOR MASDÉU FREXENET va morir el 21-08-1924 al carrer Cruz de los Canteros n° 60 pis 2on als 65 anys, estat civil: vidu, natural de Barcelona. El Jutjat que va autoritzar l'enterrament va ser el Juzgado Sur i la parròquia on es va celebrar el sepeli va ser Santa Madrona.

El 22-8-1924 es va inhumar en el Nínxol n° 1012, pis 6è, Departament 1er Exterior Illa 4 del cementiri de Poblenou. Malauradament, i degut a la manca de pagament anyal de les taxes, el 15-03-1989 totes les despulles es va traslladar a una de les Osseres Generals del mateix cementiri, sense poder especificar en quina d'elles”.

D'entrada, ja ens dona una dada fins ara desconeguda; el cognom matern d'en Salvador: Freixenet¹². També, ens confirma el 21 d'agost com el dia de l'òbit, que alguns confonen amb el del registre o el de l'enterrament, que és l'endemà. El document afegeix una relació de difunts inhumats, en el mateix nínxol, al llarg dels anys, alguns dels quals hem pogut vincular familiarment amb Salvador Masdéu.

Confirmada la data de defunció, es procedeix a demanar la certificació literal¹³ de defunció i, calculant l'edat que tenia al morir, es busquen les dades de naixement. Salvador Masdéu Freixenet neix l'1 d'abril de l'any 1859, a les vuit del vespre, al número 11 del carrer de Sant Ramon¹⁴. Es bateja el dia 3 d'abril del mateix any, a la barcelonina parròquia de Sant Agustí, amb els noms de Salvador, Benet i Àngel. Fill de Felip Masdéu Muñoz, natural de Barcelona i teixidor d'ofici¹⁵, i Paula Freixenet Gil, també natural de Barcelona. Els avis paternals eren Magí Masdéu Castells i Carmen Muñoz Ruiz. Els avis materns eren Francesc Freixenet i Josefa Gil. No consten els padrins del bateig. Mor (21/08/1924) vidu d'Eulàlia Rodríguez Torres, natural de Barcelona. Per la partida defunció, sabem que deixa tres fills en vida: Paulina; Gumersindo i Rafel, que és l'únic del qui teníem dades, fins ara.

Dos dels noms referits en aquesta documentació; Felip Masdéu i Eulàlia Rodríguez, pare i esposa respectivament, coincidien amb el llistat de difunts inhumats en el mateix nínxol, facilitat per Cementiris de Barcelona. A partir d'aquí hem anat remuntant en la seva ascendència per línia paterna cinc generacions, que ens situen al primer terç del segle XVIII.

La data documental més antiga la trobem en els llibres de desposoris de la parròquia de La Selva del Camp, d'on la família Masdéu n'és originària¹⁶. El 4 de juny de 1752 es casen Joan Masdéu Matheu i Teresa Soronellas. En aquest document consten els pares dels respectius nuvis: Joan Masdéu, Rafela Matheu, Francesc Soronellas i Rita [no hi ha cognom]. El 19 de gener de 1784, es casen Joan Masdéu Soronellas, fill de Joan i Teresa; i Rosa Teresa Castells Pinaluba, filla de Miquel i Magdalena. El document per ell mateix és prou interessant:

“Dia tres de Febrer de mil set cents vuitanta quatre, jo Joan Sugrañes, Pbre, y Vicari de la Parroquial Igla (església) de la Vila de la Selva, Arquebisbat de Tarragona, després de haver fet les tres acostumades amonestacions y en lo temps del ofertori de la missa major en tres dies festius continuos, dels quals fou lo ultim dia del sobredit, y no havense manifestat impediment algun; entès lo mutuo consentiment dels contraents, y dels Pares de la minyona (sí be es veritat, que los Pares del miñó havien manifestat alguna repugnància en dit matrimoni, haventlos fet entendre, que si volian impedir lo matrimoni havien de acudir a la Curia Ecclesiàstica de Tarragona, com manava lo Il·lustríssim Señor Vicari General, que altrament no serian ohits; no han practicat los dits Pares diligencia alguna) he assistit al matrimoni contret per paraules del present en dita Igta (església) per, y entre Joan Masdéu fadrí Pagès, fill de Joan Masdéu Pagès, y de Theresa Soronellas conjugues vivint a la Selva de part una, y la honesta Rosa Castells donzella, filla de Miquel Castells Ferrer, y de Madalena Pinaluba conjugues vivint, de dita Vila de part altra. Esent present per testimonis Joseph Anton Rabassa Escola, y Anton Casanovas Gramatch, tots ells de la Selva. Ha precedit lo examen y aprovació dels contraents en la doctrina Christiana. Han assistit a la misa de benedicció. Capítols en poder de Joan Maymo, notari de la Selva, dia 19 de Janer de 1784. Joan Sugraès, Vicari.”¹⁷

Joan Masdéu Soronellas¹⁸ i Rosa Teresa Castells Pinaluba són els besavis de Salvador Masdéu. El seu fill, Magí Masdéu Castells neix a Reus el 19 d'agost de l'any 1795¹⁹ i mor a Barcelona el 14 d'abril de 1879²⁰. Es casa amb Carme Muñoz Ruiz, nascuda a Barcelona l'any 1791 i traspassada l'11 de setembre de l'any 1865²¹. D'aquest matrimoni naixerà el pare de Salvador Masdéu: Felip Masdéu Muñoz (Barcelona 1816 - 1894)²². Per tant, qui és originari de Reus no és el pare, com es pot llegir a les notes de J.M. Garrut, sinó l'avi Magí.

12 Utilitzarem la forma normativa d'aquest cognom segons l'Institut d'Estudis Catalans. Les variants ortogràfiques documentades durant la recerca (Frexinet, Freixanet, Fraixanet, Fraxanet, Frajanet, Freganet, Frexenet) no s'adequen a la normativa ortogràfica vigent (Decret 2087/1998, de 30 de juliol – DOGC 2698).

13 Registre Civil de Barcelona. Certificació literal de defunció, llibre 49(1), secció tercera, registre 875.

14 Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona (AMCB). Registre Civil, Naixements, llibre 2, foli 88, Registre 349.

15 A les notes citades de Josep Maria Garrut figura, erròniament, “TEIXIDOR” com a segon cognom de Salvador Masdéu.

16 Arxiu Diocesà de Tarragona; llibre de desposoris 1784, foli 237_Parròquia de la Selva, 05-01-1772, a 30-11-1811.

17 Arxiu Diocesà de Tarragona, op. Cit.

18 En el moment del naixement del seu fill Magí, era soldat al segon de voluntaris de Barcelona. Els padrins del bateig de Magí són Pau Fusté, caporal del mateix cos, natural de Montblanc i la seva esposa, Gertrudis Ferrer, natural de Tarragona.

19 Arxiu Diocesà de Tarragona; llibre de baptismes, Registres 01/01/1793 a 31/12/1797.

20 Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona (AMCB). Registre Civil de Barcelona; Llibre 2 Defuncions, 1871, foli 580, núm. 2320.

21 Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona (AMCB). Registre Civil de Barcelona; Llibre 4 Defuncions, foli 376, Registre 6303, pàg. 153.

22 Informació extreta de la relació de difunts inhumats en el nínxol 1012 del Cementiri del Poblenou. No coneixem la data de naixement ja que no s'ha pogut localitzar la partida de naixement ni la del bateig. Però si que podem deduir-ne l'any, a partir de la inscripció en el registre de defuncions: “ Mor el 26/11/1894 amb 78 anys, al carrer d'Amàlia, 21, 4rt pis, a causa d'una diabetis”.

Felip Masdéu, d'ofici teixidor, es casa amb Paula Freixenet Gil. D'aquest matrimoni en naixerà en Salvador i els seus quatre germans: Isidre (1851–1868), Ricard (1854 – 1875), Francesc (1856-?) i Eleonor (1861-?)²³.

Amb 25 anys, en Salvador es casa amb Eulàlia Rodríguez Torres (1864-1919), el 25 de desembre de l'any 1884, a l'església de la núvia, l'antiga parròquia barcelonina de Sant Cugat del Rec²⁴. En l'expedient matrimonial²⁵ es demana la dispensa de les dues darreres proclames conciliars perquè un germà de l'Eulàlia, possiblement en Vicenç²⁶, ha de tornar a Buenos Aires, abans de finals d'any:

“Salvador Masdéu y Fraxanet, soltero, natural y vecino es esta ciudad, hijo de Felipe y de Paula consortes, à V. I. con el debido respeto expone: Que tiene convenido matrimonio con Eulalia Rodríguez Torres, soltera; de la propia naturaleza y vecindad, hija de José y Rosa, consortes. pero como convenga sobremanera á los deseos é intereses de los recurrentes y de sus respectivas familias efectuar en la vigilia de la próxima Navidad del Señor su proyectado enlace, principalmente por tener un hermano de la contrayente que regresar á Buenos Aires antes de fin de año y quiere por lo tanto verla casada, atentamente, Suplican a V. I. que teniendo en consideración lo expuesto, se sirva dispensarles la publicación de las dos últimas proclamas conciliares al objeto indicados, publicándose en el próximo día festivo semel pro ter y anunciándose según estilo en lo que los recurrentes recibirán de V.I justicia y merced. Barcelona 19 Diciembre de 1884. Por los interesados. Cayetano Soler”.

El paper del germà ve accentuat per l'absència del pare, mort l'any 1868 i, per tant, li pertocaria fer el rol del *pater familias*. Aquesta dada també és interessant perquè ens explica els vincles de Salvador Masdéu amb l'Argentina, cosa que fins ara ignoràvem. Com veurem tot seguit, es parla d'un viatge a Buenos Aires, però no coneixiem els lligams.

En Salvador i l'Eulàlia tindran sis fills: Vicenç, Paulina, Gumersindo, Salvador, Joaquim i Rafel. Vicenç és el primogènit, neix el 12 d'octubre de 1885²⁷, i mor amb quatre anys i mig, l'11 de febrer de l'any 1890²⁸. Paulina neix el 20 de maig de l'any 1888²⁹ i mor, soltera, amb 54 anys, el 16 de març de 1937³⁰. La mort de la Paulina la tenim molt ben documentada perquè es tracta d'una mort violenta, com a conseqüència d'un bombardeig de l'aviació feixista, durant la Guerra Civil espanyola. El

²³ Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona. Registre Civil de Barcelona.

²⁴ Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona (AMCB), Registre Civil, A 169 Nupcialitat, 1884, índex A-Z, volum 353.

²⁵ Arxiu Diocesà de Barcelona. Expedient matrimonial ADB EM 1884 12 24 Masdéu amb Rodríguez.

²⁶ Durant la recerca, també s'han localitzat els avis, els pares i els germans de l'Eulàlia.

²⁷ Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona (AMCB), Registre Civil, Naixements 1885.

²⁸ Informació extreta de la relació de difunts inhumats en el nínxol 1012 del Cementiri del Poblenou.

²⁹ Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona (AMCB), Registre Civil, Naixements 1888.

cas és que la premsa es fa ressò d'aquest atac que descriu de la següent manera:

“A las siete menos diez minutos de la mañana tres aviones aparecieron a gran altura y volando, posiblemente, con el motor parado para evitar que desde los observatorios de la Consejería de Defensa fuera advertido ruido alguno, poco más tarde lanzaban sobre unos puntos determinados de la Ciudad unas bombas pesadas que no perseguían más objetivo concreto [...] que el de ametrallar casas de humilde apariencia, que eran hogar de familias que a estas horas han visto destruidas sus viviendas, los que ya han pagado con sus vidas la sanguinaria contribución al fascismo. [...]

Quando el peligro hubo pasado quedaban sobre el suelo de Barcelona las ruinas de unas casas y los cadáveres de seres inocentes como testimonio irrecusable del paso de la aviación fascista³¹”.

El número de víctimes s'eleva a sis morts i diversos ferits, de diversa gravetat. Entre els morts, hi ha una dona sense identificar. A la pàgina següent del diari, es diu que *“ A última hora de la tarde, en el depósito judicial del Hospital general fue identificado, por un hermano de la interfecta, el cadáver de Paulina Rodríguez [vol dir Paulina Masdéu Rodríguez]³² de 54 años de edad, que había sido recogido completamente destrozado por la metralla”.*³³

Retrat d'estudi de Paulina Masdéu, filla de Salvador Masdéu (fotografia inèdita facilitada per la família Lurqui-Masdéu)

³⁰ Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona (AMCB), Registre Civil; Defuncions 1937, pàg. 67, Jutjat número 1, Registre 369.

³¹ La Vanguardia, 17 de març de 1937, pàg. 1; La Vanguardia, 18 de març de 1937, pàg. 1 i La Vanguardia, 19 de març de 1937, pàg. 1. A les Notes Gràfics hi ha una foto d'Agustí Cantelles de l'enterrament.

³² A La Vanguardia de l'endemà, 18 de març de 1937 es corregeix l'error en el cognom de la Paulina.

³³ L'endemà el diari rectificaria les dades.

Continuem per ordre de naixement i ens trobem dos bessons: en Salvador i en Gumersindo, que neixen el 27 de juliol de 1890³⁴. El primer mor jove; perquè a la partida de defunció de la mare (1919), consten com a únics fills vius en Gumersindo, la Paulina i en Rafel³⁵. En el llistat facilitat per Cementiris de Barcelona, hi ha el cos d'un nen sense identificar, inhumat el 6 de desembre de l'any 1900. Com a hipòtesi de treball, pensem que podria tractar-se d'en Salvador. D'en Gumersindo no hem pogut determinar, de moment, la data de defunció³⁶.

El cinquè fill i, a priori, el que viu més anys és en Rafel, l'informant del Josep Maria Garrut. Neix el 10 de novembre de l'any 1896³⁷ i mor el 30 de setembre de l'any 1970, a causa d'una caquèxia neoplàsica. Figura com a domicili el pis del carrer de la Creu dels Molers, número 60, pis segon. Aquest és el darrer domicili de Salvador Masdéu³⁸.

D'ell, també sabem que era taxista perquè, a més de la documentació conservada per la família, va patir un accident amb el taxi que la premsa de l'època va reflectir:

“A Carmen Gregorio Gomia, de 25 años, habitante en la calle de la Atlántida, n°99, cuarto, segunda, un auto taxis que conducía el chofer Rafael Masdéu Rodríguez, la atropelló, causándole varias lesiones y contusiones en diferentes partes del cuerpo”³⁹.

El darrer fill en néixer del matrimoni Salvador i Eulàlia és en Joaquim, el 25 de juny de 1907⁴⁰, i mor a l'hospital de la Santa Creu, per causes que no hem pogut esbrinar, de moment, abans de complir els quatre anys, el 20 de març de 1911⁴¹.

Havíem estat buscant sense èxit descendents vius del figuraire. Pensàvem que no n'hi havia, fins que estirant el fil del Rafel, hem arribat fins als quadrinets de Salvador Masdéu. En Rafel es casa amb l'Encarnació Saenz – Diente Sánchez i tenen dos fills: en Joaquim i la Sabina. Tan un com l'altre han tingut descendència. La darrera generació són els quadrinets de Salvador Masdéu. Nosaltres hem pogut parlar amb els besnéts i un dels rebesnéts⁴².

El viatge a l'Argentina

La única informació que tenim d'aquest viatge prové de les notes de Josep Maria Garrut⁴³, que diu:

“en 1910, partió para Buenos Aires con todos sus moldes, volviendo a los dos años embarcando en el buque Leon XIII, de la Trasatlántica, el 1 de diciembre de 1912, con su hijo (su esposa vino después)”⁴⁴.

Hem intentat confirmar aquestes dades amb una segona font, però no ha estat possible⁴⁵. No es tracta només del viatge en sí, sinó d'alguns detalls familiars que mostren certes incongruències. Diu que va tornar amb el fill, però amb quin d'ells? L'any 1910 la Paulina tenia 22 anys, en Gumersindo 20, en Salvador, si estava viu, en tindria 19, en Joaquim en tindria 3 però moriria l'any 1911, a l'Argentina? No. Mor a Barcelona a l'hospital de la Santa Creu⁴⁶. Podria ser molt bé que aquest fill amb el que torna, fos en Rafel, que tindria uns 14 anys, i que els germans grans es quedessin a Barcelona per seguir amb la seva vida familiar o laboral. Futures recerques ens ho podran confirmar o desmentir. Però que va passar amb en Joaquim? Es va quedar amb una tieta, amb un germà o germana. I si estaven a Buenos Aires, no van tornar per la mort del seu fill? En tot cas, com que no ens agrada moure'ns en el terreny de les conjectures, de moment ho deixem a l'aire.

El que sí hem pogut documentar és el vincle familiar de Salvador Masdéu amb l'Argentina, a través de la família de la seva esposa Eulàlia, ja que quan es casa (1884), un germà seu ha de tornar a Buenos Aires abans de finals d'any. No sabem si hi està establert o és per motius professionals, però és una dada que no podem passar per alt i que explicaria que entre 1910 i 1912 s'establissin a Buenos Aires.

Que marxés amb tots els motllos indica una voluntat de treball i de permanència, més que no pas d'una visita turística o familiar. Josep Maria Garrut diu que volia introduir la seva producció al mercat, però que no ho va aconseguir. Allà va modelar, de memòria, el bust d'un amic i li va regalar. No en sabem res més. Segons informació oral facilitada per Toni Pruna, a partir d'una conversa mantinguda amb Lluís Carratalà, quan marxa a l'Argentina reforça els motllos que s'endú amb un suport metàl·lic, que va posar per evitar trencadisses. Les marques en el guix,

34 Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona (AMCB). Registre Civil, Naixements 1890.

35 Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona (AMCB). Registre Civil, certificació literal de defunció, Llibre 39-1, secció tercera, Registre 1183.

36 Segons informació oral aportada per Antoni Lurqui Masdéu, besné del figuraire, la seva mare li havia explicat que un tiet seu es va casar i va morir a l'Argentina, on també hi ha enterrada la seva esposa.

37 Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona (AMCB). Registre Civil ; certificació literal de defunció, Llibre 2832, vol 00104, pàg. 512.

38 Veure nota 28.

39 La Vanguardia, 20 de juliol de 1933, pàg. 7.

40 Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona (AMCB). Registre Civil, Naixements 1907, Registre 6655.

41 Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona (AMCB). Registre Civil, Defuncions 1911, núm. 34 foli 3695.

42 Agraïm la col·laboració de tots ells i, en especial, a l'Antoni, el Carles i la Lourdes.

43 Notes inèdites. Op. Cit.

44 La ruta habitual del León XIII era Barcelona – Manila; però durant un temps va fer la ruta Barcelona – Buenos Aires.

45 Hem buscat a la base de dades del Centro de Estudios Migratorios Latinoamericanos (CEMLA) i també hem consultat amb el casal Català de Buenos Aires i el Museu Marítim de Barcelona. Malauradament una part important dels llibres de registre d'immigrants de la Cia Transatlàntica de Barcelona es varen perdre.

46 Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona (AMCB). Registre Civil, Defuncions 1911, núm. 34 foli 3695.

encara es poden veure en alguns del motllos conservats per Toni Pruna.

Quan suposadament torna de l'Argentina, a finals de 1912, s'instal·la al carrer de Correus Vell; però ens consta que l'any 1917 resideix al Poble Sec, al carrer del Rosal, número 10, 4t, 3ª, que és on li fan l'entrevista de la Veu de Catalunya⁴⁷. Abans, però, visqué a la Vil·la de Gràcia, al carrer de l'Estrella, número 10, cinquè pis⁴⁸. Pel que sembla, quan la seva esposa Eulàlia mor (1919), es trasllada a viure amb el seu fill Rafel al pis del carrer de la Creu dels Molers número 60⁴⁹, segon primera. I el pis del carrer del Rosal quedaria com a taller.

Salvador Masdéu; l'artista complet

La única imatge que es conservava, fins ara, de Salvador Masdéu és la publicada al diari La Veu de Catalunya, del 9 de desembre de 1917⁵⁰. S'hi veu un home amb boina, assegut davant una taula de treball, plena d'estris i figures, pintant un àngel. Complementa la fotografia un text de l'articulista que el descriu com un "home de posat atractiu de la gent del nostre poble. La seva cara és simpàtica i il·luminada de gentil dolcesa, que completen uns ulls plens de vigor". En aquell moment tenia 58 anys i està feta al carrer del Rosal, número 10, del Poble Sec (Barcelona), que era el seu domicili. Sabem que aquest article parla de Salvador Masdéu, no perquè es digui a l'article, sinó per les notes de Josep Maria Garrut. A l'article se'l considera un dels tres o quatre figuraires que es dediquen al pessebre; dins el que entén com art fi en contraposició als que fan "ninots o art ínfim". Podríem aventurar, ja que no sabem els coneixements que té l'autor d'aquest món, que en aquest grup hi figuraria Linus Fèlix, Bartomeu Marcé, Martí Castells Martí (avi) i Vicenç Muns. Recordem la cita de Joan Amades (1946), que diu textualment que "En termes generals, potser podríem dir que totes les figures bones del seu temps que no eren degudes a En Talarn eren fetes d'En Masdéu".

L'afició li venia del pare, però la seva pretensió no era fer-ho com a hobby sinó que tenia autèntica vocació artística. Durant molts anys, va tenir parada a la Fira de Santa Llúcia, tot i que no consti cap registre documental que ho confirmi. Ja sabem que molts figuraires de la fira ho complementaven amb una segona professió (Montlló, 2017). O més ben

dit, amb l'entrada principal de diners fora del món del pessebrisme i la venda de figures com a complement. Sabem que treballava per botigues com la de Francesc Vila, a la plaça de Santa Anna de Barcelona, o la Casa Heras de Bilbao. Tenia clients fidels com el senyor Joan Cura Sans⁵¹; però també sabem que havia tingut altres oficis. En el seu expedient matrimonial i en el certificat de defunció consta com a jornalier⁵², però també va fer de fuster, de pastisser del restaurant del teatre Romea i, fins i tot, de sereno del Teatre Còmic del Paral·lel⁵³. Fet que testimonia la dificultat de viure exclusivament del seu art. Potser per això ell mateix es

Reis originals de Salvador Masdéu.
Col·lecció Associació de Pessebristes de Barcelona

47 Canyamás, Joan (1917). Op. Cit.

48 En aquest carrer hi ha viscut més d'un pessebrista. Més tard passarà a dir-se Martínez de la Rosa.

49 En els documents de l'època Calle Cruz de los Canteros.

50 Canyamás, Joan de (1917). Op. Cit.

51 La col·lecció de Joan Cura Sans comptava amb una cinquantena de peces de Salvador Masdéu, algunes de les quals estan fotografiades a l'edició de l'any 1946 de Joan Amades. Vivia al carrer de Trafalgar, núm. 11 1r 1ª. Mor l'any 1956 i fa donació de la seva col·lecció a l'Associació de Pessebristes de Barcelona (Butlletí de l'Associació de Pessebristes de Barcelona, núm. 9, 1956, pàg. 44).

52 Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB) EM 1884 12 24 Expedient matrimonial, Masdéu amb Rodríguez i Registre Civil de Barcelona. Certificació literal de defunció, llibre 49(1), secció tercera, registre 875.

53 Notes inèdites. Op. Cit.

treia importància i no va voler que Joan Canyamás hi posés el seu nom a l'article de La Veu de Catalunya. En aquest sentit, Josep Maria Garrut diu: *“obsérvese que no nombra a Salvador Masdéu, porque teme que, dada la poca importancia de la obra que pueda realizar, no va a interesar a nadie su filiación”*⁵⁴. Res més lluny de la realitat perquè Salvador Masdéu no és només un figuraire, és un escultor: fa escultures de petit format; però escultures al cap i a la fi. Per ell passa tot el procés de creació des de la idea fins a l'execució. Com veureu en el proper capítol, és un artista complet.

Anàlisi formal i simbòlica de la seva obra

El gran referent pessebrístic de l'època de Salvador Masdéu és, sens cap mena de dubte, Domènec Talarn (1812-1902). No només per la qualitat artística, sinó també pel seu mestratge i tarannà pessebrista, com a membre de la primera associació de pessebristes de Barcelona. Talarn fou mestre i protector de molts altres artistes, com el pintor Marià Fortuny, i primera espasa del corrent orientalista en les figures de pessebre. Tomàs Caballé (1951) parla de Masdéu com a deixeble predilecte de Domènec Talarn, i Josep Maria Garrut (1993) el defineix com un seguidor formal i estilístic, i creu que segurament es van conèixer personalment. Justament, les seves figures vesteixen majoritàriament a l'hebrea; però potser no totes, com veurem més endavant.

Josep Maria Garrut (1993) diu que possiblement Linus Fèlix⁵⁵ influenciés en l'obra de Masdéu. De fet diu que era assidu al taller que aquest tenia al carrer de l'Estrella. Diu que és normal perquè Linus Fèlix era més gran que Salvador Masdéu. Amb les noves dates documentades, és veritat que ho era, però no tant com es pensava en Garrut. Per tant, podem afirmar que Linus Fèlix i Salvador Masdéu, si no eren de la mateixa quinta, si que eren de la mateixa generació. El problema amb Linus Fèlix és el mateix que ens hem trobat amb Salvador Masdéu, Bartomeu Marcé i molts altres, i és que hi ha un profund desconeixement sobre aquests autors. En tot cas, tant Linus Fèlix, com Bartomeu Marcé o Salvador Masdéu estarien sota el mateix context estilístic potenciat per Domènec Talarn. Cadascun d'ells, però, amb els seus matisos particulars que enriquiran el paisatge pessebrístic de Barcelona i Catalunya.

Les peces que sortien al mercat, fetes per Salvador Masdéu, eren de motllo. Però abans de fer-lo, feia ell mateix la peça original amb fang. Aquesta matriu la seccionava en cru per fer-ne els motllos que calguessin, segons la peça. Del procés d'elaboració de les seves obres, Canyamàs (1917) ens aporta força informació, que completem amb les dades de Garrut. En primer lloc, cal aclarir que sovint la frontera entre *palillos* i motllos no és sempre clara i diàfana. Si entenem que per obra a *palillo* és aquella que es comença i s'acaba a mà, sense que cap part de la peça, ni complement estiguin fets amb motllo, no és el cas de

Salvador Masdéu. Però, entre els grans figuraires de totes les èpoques, una tècnica molt usual és utilitzar uns motllos de cos a partir dels quals anar muntant una peça original diferent a qualsevol altra. Hi ha casos que aquest tipus de creacions es poden confondre per obres a *palillo*, fins i tot a ulls d'experts.

El treball de Salvador Masdéu és fet de motllo i pot combinar figures més senzilles a partir de motllos de cara i creu, amb figures més complexes, amb motllos formats per una vintena llarga de peces. El resultat final en desemmotllar és una figura complexa, pràcticament acabada amb un munt de detalls. Alguna de les figures més reconegudes, sortides d'aquests motllos, són un grup de músics (18 cm)⁵⁶. Reproduir aquestes figures requereix d'una destresa especial i d'un gran coneixement de la tècnica, ja que totes les peces s'han de treure curosament en un determinat ordre per no malmetre la figura.

Les principals característiques de la seva obra són l'alt grau de complexitat i la personalització constant de la peça acabada. Pel que fa al vestuari, el caient de les pellisses, junt amb l'aire i posat que donava a les figures i a la sensació de moviment, donen la semblança de figures vives, gestuals, que es mouen i parlen. Tenia el costum de deixar un detall que sovint passa desapercebut, però que és clau per a reconèixer amb garanties el seu treball original: pintar cordills als sarrons i un tap a la carbassa que els pastors duen a mode de cantimplora. Aquestes particularitats s'observen tant a les figures de formats grans, com a les més menudes.

Era especialment curós en el treball de l'expressivitat de les cares. Sempre deixava petits detalls, com modelar rinxols rere el turbants a llocs poc visibles, o deixar entreveure flocs de cabells per dessota els mocadors. La tasca meticulosa i detallada es veu, fins i tot, en les figures dels animals. Aquí es on acredita millor el seu grau d'observació i realisme. Estudiava postures, moviments, estructura muscular i òssia, fins i tot hi posava els genitals, fet molt poc habitual que ofereix un acabat molt natural. Tenia una manifesta tendència a sobrecarregar les figures amb aviram, cistells, sarrons, pans, teles, plecs, instruments musicals i un llarg etcètera. Però sempre creant un conjunt harmònic i proporcionat. Per aquest motiu, tot i que es tracti de figures de motllo, és difícil trobar-ne dues d'idèntiques.

⁵⁵ Conegut coma Lino Fèlix, tot i que en català és Linus.

⁵⁶ Músic tocant la pandereta, músic tocant el tamborí, músic tocant la bandúrria i músic tocant el sac de gemecs.

Figura original Salvador Masdéu.
Col·lecció Associació de
Pessebristes de Barcelona

Grup original Salvador Masdéu.
Col·lecció Associació de Pessebristes de Barcelona

Figura atribuïda a Josep Prats inspirada en l'obra de Salvador Masdéu.
Col·lecció Associació de Pessebristes de Barcelona

Figura original Salvador Masdéu.
Col·lecció Associació de
Pessebristes de Barcelona

Reproducció Antoni Pruna. Col·lecció particular

Reproducció Antoni Pruna. Col·lecció particular

Reproducció Antoni Pruna. Col·lecció particular

Contra la complexitat d'alguns d'aquests motllos de figures de gran format (20 cm), amb la senzillesa dels de cos, simples i de fàcil reproducció. El treball final però, no té res de simple ni de fàcil. Els motllos de cos constitueixen una manera senzilla d'avançar feina, però l'acurada elaboració posterior els convertia en petites escultures. Disposava de diversos motllos de caps, braços i una infinitat de complementos que combinava amb les figures de cos. Les vestia amb pellisses, esclops, mocadors, cistells, carbasses i un munt d'accessoris. Això li permetia amb un mateix motllo, extreure tants personatges diferents com la seva imaginació li permetés. Treballava una gran varietat de mides: 8, 9, 10, 12, 18 i 20 cm per les representacions humanes i 3, 4, 5, 8, 10, 12, 15, 18, 20, 22, 25 i 30 cm, pel bestiar.

Quan afirmem que és un artista complet, també cal incloure el fet que es feia els motllos. Podeu pensar que és normal que un figuraire es faci els motllos, però no és així. A més, la qualitat extraordinària del guix amb el que estan fets, quasi de la consistència del marbre, fa que s'hagin conservat en molt bon estat. Fet que permet, a hores d'ara, fer reproduccions amb un autèntic luxe de detalls.

- 16 En aquesta fase, cal preguntar-se d'on treia els models per reproduir: de la imaginació, de la realitat o d'il·lustracions. Un dels handicaps que reconeix el mateix Masdú a l'entrevista, és que no té formació ni coneixements de dibuix. Es pot comprovar com en algunes de les peces li falla la proporció de les extremitats. Garrut ho expressa per les dades aportades per Rafel, segons el qual, era incapaç d'agafar un llapis però "*comprendia la forma y modelava de memoria o delante del natural bien figuras humanas bien la fauna aplicada a los pesebres*". Per tant, les seves fonts d'inspiració són les obres de l'escola historicista com Talarn, les il·lustracions i els models vius. Com a part d'aquest grup d'escultors talarnians els seus personatges són hebreus i les làmines que es feien servir de model responien a aquest gust de l'època. Així trobem entre la seva inspiració les de l'il·lustrador anglès William Brassey Hole⁵⁷, que va destacar per les seves bíblies il·lustrades i, potser, les de Gustave Doré⁵⁸.

Dels seus personatges cal diferenciar entre el grup de la Sagrada Família, els Reis d'Orient i els pastors. La Sagrada Família manté el posat clàssic

⁵⁷ William B. Hole (1846-1917).

⁵⁸ Gustave Doré (Paris, 1832-1883)

Pastor original Salvador Masdú.
Col·lecció Associació de Pessebristes de Barcelona

Reproducció Taller Vidal.
Col·lecció Antoni Dorda

Pastora original Salvador Masdéu.
Col·lecció Antoni Dorda

Pastor original Salvador Masdéu.
Col·lecció Antoni Dorda

Pastor original Salvador Masdéu.
Col·lecció Antoni Dorda

Pastor original Salvador Masdéu.
Col·lecció Antoni Dorda

Pastor original Salvador
Masdéu, repintada.
Col·lecció Antoni Dorda

Pastora.
Reproducció Toni Pruna.
Col·lecció particular

Pastora.
Reproducció Toni Pruna.
Col·lecció particular

Pastora.
Reproducció Toni Pruna.
Col·lecció particular

Pastora.
Reproducció Toni Pruna.
Col·lecció particular

Fugida a Egipte.
Original Salvador Masdéu.
Col·lecció Lurqui-Masdéu

de la Maredeu amb el mantell blau, i un Sant Josep envellit, habillat amb túnica i la vara a la mà, al voltant del Nen. Les figures dels reis són les que permeten als autors fer volar més la imaginació i és on es manifesta millor aquesta tendència talarniana, amb damascats de colors vius, els paraments dels criats i teles acolorides. Sempre utilitzava pintures a l'oli i en algunes ocasions, a l'aviram, purpurines alemanyes que crea un efecte de tornassol d'un gran realisme. En els pastors i la resta de figures utilitzava una paleta de tons més terrossos, però sempre hi deixava un detall amb colors vius, principalment en les llaçades, robes o mocadors.

Destaca un grup de Reis de l'Orient fent camí, que es conserva al Museu Etnològic de Barcelona i que durant molts anys es va atribuir, erròniament, a Martí Castells i Martí. Aquest mateix error, segurament derivat de l'altre, es pot comprovar en el llibre *El Belén en España*, de Pablo Martínez (1983). Aquesta falsa atribució ja parla per sí mateixa de la gran qualitat del conjunt escultòric. També destaca el tema de la Fugida a Egipte de les que es poden veure tres versions a l'exposició. L'original de Masdeu, la reproducció de Lluís Carratalà i la reproducció de Toni Pruna. Amb els tres conjunts, un al costat de l'altre, es pot diferenciar les diferents maneres de treballar i, sobretot, de concebre l'art de la creació de figures de pessebre entre principis de segle XX i els nostres temps.

Els músics són uns dels seus personatges predilectes. Sobresurten per la precisió de la gestualitat corporal i la minuciositat en el posicionament dels dits en els instruments. En el seu taller, hi sovintejava un tal Carles Salas, de sobrenom "el músic". Aquest motiu, li venia donat per la seva professió. Possiblement va ajudar-lo donant molt més realisme a l'expressió corporal de les figures.

També va fer escenes de la Passió, que mostren molta força, sobretot per l'expressió de cruïda i pal·lidesa de les cares. Les figures són austeres; treballa més les túniques, però no hi ha cap objecte que pugui distreure el missatge. La paleta de pintura mostra colors plans, molt apagats i tristos. En el transcurs d'aquest treball de recerca, hem documentat una escena de la Passió, el motllo d'un Sant Antoni de Pàdua (26 cm) i dues figures originals; que demostra que també esculpia imatgeria religiosa.

És cert que hem dit que els seus personatges són hebreus, però tenim una excepció: "l'OME 1886". Batejat d'aquesta manera per la inscripció del motllo, feta de la mà del mateix Masdeu. Es tracta d'un pagès català, amb barretina, armilla i faixa fent anar la fanga. És una peça de 10 cm.

Fugida a Egipte.
Reproducció Lluís Carratalà.
Col·lecció Pere Catà

Fugida a Egipte.
Reproducció Antoni Pruna.
Col·lecció particular

Músic.
Reproducció Daniel.
Col·lecció Hernán de Rivera

Músic.
Original Salvador Masdéu.
Col·lecció Associació de Pessebristes de Barcelona

Músic.
Original Salvador Masdéu.
Col·lecció Hernán de Rivera

Músic.
Original Salvador Masdéu.
Col·lecció Hernán de Rivera

Grup de Calvari.
Original Salvador Masdeu.
Col·lecció particular

Sant Antoni de Pàdua.
Original Salvador Masdú.
Col·lecció Lurqui-Masdú

Sant Antoni de Pàdua
Reproducció Antoni Pruna.
Col·lecció particular

Original Masdéu "Ome 1886".
Col-lecció Antoni Dorda

Motllo de l'"Ome 1886".
Original Salvador Masdéu.
Col-lecció particular

Reproducció Antoni Pruna.
Col-lecció Antoni Dorda

Sabent que una part dels motllos de Masdéu van passar a Lluís Carratalà, observem la semblança d'una peça de Carratalà amb aquest motllo. Es tracta d'un pastor que porta un xai a les espatlles. Independentment de les cames, que eren fàcilment modificables i els braços, que anaven en motllos a part, el més semblant és la cara. És una peça més petita, de 9 cm, fet molt habitual quan es fa servir un altre motllo per treure'n una còpia, ja que la coccio redueix la dimensió de les peces en un 10% aproximadament. La interpretació d'aquesta figura són figures d'un altre paner. No és normal que tota l'obra sigui de caracterització hebrea i una única peça sigui un pastor local amb barretina. El motllo no només està datat (1886) sinó que hi afegeix la paraula "ome" (sic). No es coneix cap altra motllo, ni figura, atribuïda a Salvador Masdéu d'aquestes característiques. Sabem que el seu pare també havia fet algun assaig amb figures per treure's un sobresou: "El pare d'aquest figuraire ja feia figures amb motlle, vulgars i sense mèrit⁵⁹".

Tenia certa predilecció pel bestiar del pessebre: vaques, vedells, gallines, galls d'indi, cabres, coloms, conills, gossos i els camells del Reialme de l'Orient. D'aquest mostrar ens ha arribat, via Garrut⁶⁰, dues anècdotes ben divertides que reflecteixen fins a quin punt cercava la perfecció. En la primera, ens explica que sovint visitava el zoo per estudiar l'anatomia i els moviments dels camells. Tot i així el Joan Cura, client i amic que li comprava figures, no estava del tot satisfet i li trobava defectes a les potes, en el moviment. Per demostrar-li, va llogar un camell a un circ que s'havia instal·lat davant del teatre Còmic, del Paral·lel, i el va anar passejant carrer amunt i carrer avall durant un parell d'hores, davant l'estupefacció de canalla i curiosos. Penseu que no prenia apunts, perquè no dominava el dibuix i tot ho reproduïa de memòria. El Joan Cura també li va deixar robes per copiar els caients dels plecs i perquè s'inspirés per les decoracions dels vestits dels reis. En una altra ocasió, va comprar el millor gall d'indi per emprar-lo com a model⁶¹. També reproduïa vegetació.

Els animals, com la resta de figures, són fets de fang. A excepció de les potes d'aviram i conills i algunes banyes i cues de vaques i bous, que són de plom. És de suposar que comprava algunes peces fetes, com ara les banyes. Però hem documentat un motllo de bronze per fer-hi una peça que sembla la cua d'un peix i que també s'utilitzava per fer potes de plom⁶². Puntualment, també usava cartró o cuir per a les orelles de vaques i bous.

⁵⁹ Joan AMADES (2009). Op. Cit.

⁶⁰ Notes inèdites. Op. Cit.

⁶¹ En aquella època per les fires de Sant Tomàs, era molt freqüent veure parades de galls d'indi.

⁶² Josep Gendrau era coetani de Masdéu i segons Amades (1959:346): va dedicar-se a fondre aplics de plom per a completar les figures: peixets pels pescadors, escopetes pels caçadors, pales per a les bugaderes, etc. Fins molt entrat el segle XX va proveir tot el mercat figuraire dels aplics esmentats."

Reproducció Toni Pruna. Col·lecció particular

Reproducció Toni Pruna. Col·lecció particular

Original Salvador Masdéu. Col·lecció Antoni Dorda

Original Salvador Masdéu.
Col·lecció Antoni Dorda

Reproducció Toni Pruna.
Col·lecció particular

Reproducció Toni Pruna.
Col·lecció particular

1 Original Salvador Masdéu i 2 reproduccions Toni Pruna.
Col·lecció particular

Original Salvador Masdéu.
Col·lecció Antoni Dorda

Reproducció Antoni Pruna.
Col·lecció particular

L'obra de Salvador Masdéu després de Salvador Masdéu: entre plagis i seguidors.

Com ha passat amb d'altres figuraires, l'obra de Masdéu no es va salvar de ser copiada i reproduïda. Podem dir, sense por a equivocar-nos, que ha estat un dels figuraires més copiat. Fins i tot companys de professió de molta nomenada, es valgueren de la seva obra, ja sigui com a font d'inspiració, o reproduint còpies fent petits retocs per modificar-la, i donar l'aparença de treball propi. Però també han estat reproduïdes per petits artesans.

A la mort de Salvador Masdéu li segueix, com en la seva vida, un llarg vel d'incògnites. Una història que només podem refer a partir d'informacions orals, algunes anotades, com les que va proporcionar Rafel Masdéu a Josep Maria Garrut, i d'altres de converses entre Lluís Carratalà, el Doctor Catà i en Toni Pruna. Tots ells vinculats d'una manera indirecta a Salvador Masdéu.

Josep Maria Garrut diu que una part dels motllos es van vendre a Rosa Munté⁶³, de Terrassa, i que la major part dels motllos d'animals se'ls va quedar el fill Rafel. Tant Joan Amades (1946) com Garrut diuen que el fill va continuar fent figures, però no sembla gaire factible, perquè no tenia l'habilitat del pare. Potser la d'algun animal, que els motllos són més simples. Hem documentat un lot de motllos d'aquest bestiar pertanyents a la família Lurqui-Masdéu, i que confirmarien que el fill se'n va quedar alguns; però de cap manera podem certificar que en fes reproduccions, que no passin de l'anècdota. Hi ha documentades una sèrie de peces signades amb les inicials RM que tant podrien correspondre a Rafel Masdéu com a Rosa Munté, tot i que ens decantem per la segona opció. En qualsevol cas, ni un ni l'altre semblen haver-ne sortit gaire aïrosos i ens consta, com podeu veure a l'exposició, que la Rosa Munté no sempre signava amb les inicials.

De converses entre Lluís Carratalà⁶⁴ i el doctor Pere Catà⁶⁵ sabem que en Lluís va adquirir part dels motllos de Salvador Masdéu per "5.000 pessetes de principis dels anys 40" del segle passat⁶⁶. No sabem si la compra la va fer directament a Rosa Munté. Posteriorment, Lluís Carratalà adquirí més

motllos, a un antiquari del carrer Aragó, proper d'on vivia i també a José Franco⁶⁷.

Consta que Franco, també figuraire, reproduïa figures de Masdéu i que eren de suficient qualitat com per guanyar un premi a la millor figura de la fira de Santa Llúcia de Barcelona. A la col·lecció d'en Toni Pruna, hi ha dues tipologies de motllos, els originals atribuïts a Masdéu, amb els angles arrodonits, i uns altres amb la mateixa qualitat del guix però amb els angles rectes. Segons el mateix Pruna, corresponen a les còpies que va fer Franco. Les peces d'aquest darrer, tenen les mateixes mesures que les d'en Masdéu. Això és degut a que no va fer còpies de les peces un cop cuites, sinó que va fer premudes dels mateixos motllos originals de Masdéu.

El doctor Pere Catà ens explica que també Vicenç Muns⁶⁸ va adquirir una colla de motllos de Masdéu, que corresponien a bestiar, a un drapaire anomenat Marcé, que tenia el magatzem al carrer d'Aragó⁶⁹. Entre el treball dels Muns s'hi veuen traces dels motllos de Masdéu; no només d'animals, sinó també de pastors. Tant Manel Muns com Daniel José visitaven el taller de Lluís Carratalà i feien "apretades"⁷⁰ dels motllos que tenia. El segon aportant una interpretació més personal que el primer. Ara hem pogut saber que els descendents de Rafel Masdéu conserven una vintena de motllos, a excepció d'un Nen Jesús, de bestiar. Entre aquests, n'hi ha de potes de xai.

Hi ha una sèrie de figures molt ben acabades, fetes íntegrament de guix, de la que es desconeix l'autoria. També hi ha figures de guix realitzades pel taller "De la Campa" d'Olot, però amb uns acabats més senzills i dolços, seguint la tradició olotina. Aquestes es poden identificar fàcilment per una placa metàl·lica que porten al dessota de la peanya. Hi ha una altra producció més industrial provinent de tallers d'Olot i Múrcia.

Un altre cas és el dels germans Vidal⁷¹, que en el seu taller del Poble Espanyol, reproduïren figures sortides dels motllos de Masdéu. Es pot comprovar en el No-Do, Noticiero Español de RTVE, de 25 de desembre de 1967, on es veu com Josep Vidal retoca un característic pastor de Masdéu, fins que es veu la figura acabada⁷². Llavors, és possible afirmar que una altra part dels motllos anessin a parar al taller dels Germans Vidal.

⁶³ Rosa Munté Martínez (1886-1970) més coneguda com la Rosita. Agraïm a Cementiri-funerària de Terrassa, la informació facilitada.

⁶⁴ Lluís Carratalà i Vila (1895-1991)

⁶⁵ Dr. Pere Catà (1937), amic de Lluís Carratalà i figuraire de peces a païllo.

⁶⁶ Però donat que es tracta d'una quantitat molt elevada per l'època, ens inclinam a pensar que es tracta d'una actualització de l'equivalència del moment.

⁶⁷ Sobre el nom de José Franco, futures recerques han d'aclarir si aquest era veritablement el seu nom, ja que hem trobat fonts que es contradueixen.

⁶⁸ Vicenç Muns (1881-1970). Pare de Manel Muns i avi d'Andreu Muns, figuraires del barri de Sans de Barcelona.

⁶⁹ No té res a veure amb Bartomeu Marcé Reixach (1875-1964), escultor i figuraire del barri de Sant Andreu de Barcelona.

⁷⁰ Reomplir un motllo amb fang per treure'n una figura. La tècnica de l'apretada es diferencia de la colada. En la primera el fang és sòlid i s'aplica "apretant" amb els dits i en la segona el fang és líquid i s'aboca a un motllo tancat.

⁷¹ Família de figuraires que tenien taller al Poble Espanyol i venien a la Fira de Santa Llúcia.

⁷² <https://www.rtve.es/filmoteca/no-do/not-1303/1486071/> [consulta realitzada el 18 de juliol de 2021]

Reproduccions en fang de Rosa Munté. Col·lecció particular

Reproducció en guix d'autor desconegut. Col·lecció particular

Reproduccions en guix d'autor desconegut.
Col·lecció particular

Reproducció en guix d'autor desconegut.
Col·lecció Antoni Dorda

Reproducció d'un taller desconegut de Múrcia.
Col·lecció Antoni Dorda

Reproducció d'un taller desconegut de Múrcia (?).
Col·lecció Antoni Dorda

Possible reproducció de Rosa Munté.
Col·lecció Antoni Dorda

Reproducció taller de La Campa (Olot).
Col·lecció Antoni Dorda

Lluís Carratalà i Toni Pruna: la revalorització de Masdéu des del respecte i el rigor

Gràcies, primer, a Lluís Carratalà i, després, a Toni Pruna, que han pogut preservar una part dels motllos de Masdéu, podem conèixer millor la seva obra i comprendre'n els processos, tècniques i valors que hi ha al seu darrera⁷³.

Lluís Carratalà reinterpreta Masdéu amb respecte, amb el seu propi estil, menys detallat, amb una paleta de colors més suau. Es poden distingir fàcilment les fetes per un o per l'altre; no hi ha voluntat de plagi sinó d'actualització. També va utilitzar sovint en les seves pròpies creacions, complements, com seria el cas dels escuts, ornaments i bestiar entre d'altres. Això s'observa, molt especialment, en el parament de les cavalcades dels Reis. La filla d'en Lluís Carratalà, la Montserrat, va continuar treballant amb aquests motllos. A la seva mort⁷⁴, passen al Toni Pruna Dangla, deixeble i amic de Lluís Carratalà.

Aquest els continua reproduint amb molta cura, respectant el treball de Masdéu. Observa prèviament de forma detallada els motllos, cerca i estudia la policromia, que respecta mantenint la paleta de colors emprats en l'original. Fa reproduccions amb tot luxe de detalls, on no hi afegeix res de creació pròpia. Té la virtut de signar l'obra reproduïda per ell de forma clarament diferenciada, indicant el nom de Salvador Masdéu. En cada reproducció realitza un autèntic homenatge. A diferència de Carratalà, Pruna no reinterpreta. En aquesta exposició hi podeu veure una bona mostra d'aquest treball.

També realitza una tasca extraordinària en la recuperació de motllos i figures de Masdéu, malmeses pel pas dels anys. Fa restauracions de gran qualitat, amb una intervenció mínima per alterar poc o gens l'obra original de Masdéu. Toni Pruna és l'autèntic fet diferencial que ha permès recuperar la veritable vàlua artística de Salvador Masdéu i l'únic capaç d'entendre la complexitat tècnica de les seves realitzacions. Ningú més n'ha sortit airós, perquè la tasca era enorme. Avui dia és difícil trobar una obra tan completa com la de Masdéu.

73 Lluís Carratalà va conservar amb moltíssima cura els motllos de Masdéu, però no hi cabien tots a la seva modesta casa-taller del carrer Aragó. Va demanar a un amic, un notable figuraire a qui no s'ha pogut identificar, que li desés els motllos més grans i que corresponien principalment a camells de 8, 12 i 18 cm. El magatzem es trobava al Prat de Llobregat. En un dia de temporal es va esbotzar el cobert on estaven desats i es van perdre.

74 5 de juny de 1991.

31

Reproduccions de Lluís Carratalà.
Col·lecció Pere Catà

Reproduccions de Lluís Carratalà.
Col·lecció Pere Catà

Epíleg obert

Un cop més queda demostrat que tot el que s'ha escrit fins ara de molts figuraires cal posar-ho en quarantena. Sobretot d'aquells escrits on no es referencien les fonts d'informació i que, només per aquesta mancança metodològica, s'haurien de considerar de dubtosa fiabilitat.

Justament, a l'arxiu de l'Associació de Pessebristes de Barcelona, hi hem pogut consultar un document mecanografiat⁷⁵, que l'atribuïm a Josep M. Garrut, on es descriu un projecte de la Comissió del Museu del Pessebre, per tal de documentar els figuraires catalans. Segons diuen, amb l'objectiu d'omplir un buit causat per les dificultats amb que es troben per aconseguir dades de figuraires, constructors de pessebres, ja siguin coneguts o no del seu temps. Reproduïm textualment el que sembla una autèntica premonició:

“... llegará un día que se rumoreará, como eco lejano, de la obra de un escultor belenista de tiempos pasados, pero ignoraremos o se irá perdiendo poco a poco, acaso transmitido oralmente y en consecuencia averiado, la época, nacimiento, vida, azares y hasta posiblemente el nombre, de artistas y artesanos que se ganaron el pan o se sacrificaron gran parte de su vida, con el pensamiento y el estro (sic) fijos, en el microcosmos sacro del belén”.

Explicita, més endavant, que la finalitat d'aquest fitxer, segons l'acord de la Comissió és, precisament, incloure tota una sèrie de noms poc reconeguts, al costat dels més famosos, per formar un diccionari complet, digne de ser publicat algun dia. Després assenyala una sèrie d'aspectes metodològics que caldrà tenir en compte a l'hora de recollir aquesta informació. Indica que cada biografia ha d'anar encapçalada pel nom, narrar els esdeveniments rellevants de la vida de cada autor, a criteri del “biografista”. Afegeix que, si es creu oportú, es pot combinar amb alguna anècdota que incrementi l'interès o que faci més comprensible el context històric del biografiat. Es podran citar algunes de les referències bibliogràfiques que ajudin a comprendre aquest context. Però diu que no s'ha de fer un llistat complet, perquè això ja es farà en el “*Inventario de la Obra Pesebrista Nacional*”⁷⁶. El que sí afirma és que cal posar la bibliografia de cada autor; amb l'afegit que si es tracta d'una obra de la

que es disposa a la biblioteca de l'entitat⁷⁷, s'hi posarà un asterisc. També demana que l'autor de la fitxa la signi al final.

És una llàstima que no seguissin els seus propis consells. La Comissió creada per l'Associació es va fer molts plantejaments teòrics molt encertats i amb visió de futur, però que no es van arribar a consolidar mai. Aquest potser és un d'ells i les fitxes consultades un primer pas d'aquest projecte.

Salvador Masdéu Freixenet pot haver recuperat part de la seva memòria gràcies a aquest treball, però només si s'aconsegueix un retorn amb la comunitat pessebrística, primerament, i en el context artístic que li correspon, en segon lloc. Justament, per posar en valor el pessebrisme, els pessebristes i els pessebres, cal deixar els vicis de molts anys passats i començar a tractar-lo des de la ciència: l'antropologia, la història, o la història de l'art. Cal deixar pel camí el llast de certes ideologies que interfereixen en l'objectivitat científica que ens cal i ens projecten a àmbits externs al pessebrisme com anacronismes latents en vies d'extinció. Cal obrir les finestres i deixar que l'aire de l'habitació pessebrística es renovi. El pessebrisme, ni a Catalunya ni enlloc ha estat un element estàtic, tot el contrari. De pessebres han coexistit sempre manifestacions ben diverses, totes igual d'interessants. Agafem totes les valoracions subjectives dels nostres pares espirituals i fotem-les al contenidor del rebuig.

Potser així ens començarem a guanyar el respecte de la societat i més artistes es voldran dedicar a fer figures pels nostres pessebres. Potser aquestes noves generacions fictícies no els hi farà vergonya que quan els entrevistin hi posin el seu nom. I a diferència de Salvador Masdéu que creia que el que feia era poc important, ells podran sortir a les xarxes socials amb ple de seguidors i admiradors. Els seus motllos no es dispersaran com els de Masdéu o no acabaran al fons d'un pou com els de Bartomeu Marcé (Montlló, 2015).

Ara alguns, potser, hauran descobert la gran obra de Salvador Masdéu. Nosaltres ho hem fet al llarg de tots aquests anys d'estudi i hem cregut oportú mostrar les nostres descobertes en aquesta humil exposició que no li fa prou justícia.

⁷⁵ Fichero biográfico de figuristas y constructores de elementos para el belén y el calvario, 1941. Inèdit.

⁷⁶ Desconeixem el resultat d'aquest projecte.

⁷⁷ Associació de Pessebristes de Barcelona.

Figures original de Salvador Masdéu. Col·lecció Carulla

Figures original de Salvador Masdéu. Col·lecció Carulla

Figures original de Salvador Masdéu.
Col·lecció Carulla

Reproducció de Muns.
Col·lecció Carulla

Figura original de Salvador Masdú.
Col·lecció Jordi Montlló

Figura original de Salvador Masdú.
Col·lecció Enric Benavent Vallès

Figura original de Salvador Masdéu.
Col·lecció Albert Dresaire Gaudí

Reproduccions de Toni Pruna.
Col·lecció Hernán de Rivera

Figures originals de Salvador Masdéu.
Col·lecció Antoni Dorda

Bibliografia

AMADES, Joan (1946). El pessebre. Barcelona: Les belles edicions, pàgs. 253-254 i Làm. 42.

AMADES, Joan (1959). El pessebre. Barcelona: editorial Aedos, pàg. 353.

AMADES, Joan (2009). El pessebre. Barcelona: Arola editors. Edició revisada a cura d'Albert Dresaire, de Josefina Roma i Antoni Serés; pàg. 231.

AZON, Marisa et alii (1997). Domènec Talarn (1812-1902). Col·lecció Els pessebres al Monestir. Barcelona: Institut de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona; pàg. 30.

40 AZON MASOLIVER, Marisa (2012). "Joan Carulla i el col·leccionisme de pessebres"; dins El pessebrisme a Catalunya i Mallorca, segles XVII-XX. Palma de Mallorca: Monestir de la Puríssima Concepció de Palma; pàgs. 13-18.

BENAVENT VALLÈS, Enric (2011). Lluís Carratalà; escultor noucentista de pessebres. Castellar del Vallès: Col·lectiu El Bou i la Mula.

CABALLÉ i CLOS, Tomás (1951) El belén catalán espejo del belén mundial: Barcelona: Editorial Freixinet, pàg. 192.

CANYAMÀS, Joan de (1917). Els pessebres: Figuretes i figuraires; dins La Veu de Catalunya, 9 de desembre de 1917, pàg. 6 i 7.

DORDA, Antoni (2017). Centenari de la mort de Salvador Masdeu; dins Butlletí de l'Associació de Pessebristes de Mataró, núm. 16, pp. 9-11.

DRESAIRE, Albert i MONTLLÓ, Jordi (2010). Les nostres figures de pessebre.. Una mirada al pessebrisme de Catalunya. Mataró: Caixa Laietana i Associació de Pessebristes de Mataró, pàg. 28.

GARRUT, Josep Maria (1993). Quatre generacions d'escultors-figuristes seguidors d'un estil; dins El pessebre, butlletí de l'Associació de pessebristes de Barcelona, núm. 2, pàgs. 12 a 16.

MARTÍNEZ PALOMERO, Pablo (1983). El belén en España. Madrid: Torrecolor editorial, SA, pàg. 48.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (2015). Bartomeu Marcé i Reixach, el darrer escultor romàntic del pessebrisme a Catalunya. Col·lecció Figures de pessebres. Escultures de petit format 5ª mostra. Sant Andreu de Llavaneres: Museu Arxiu de Sant Andreu de Llavaneres.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (2017). La fira de Santa Llúcia de Barcelona: la primera fira de pessebres documentada (1786 – 2012); Tesi doctoral a la Universitat de Barcelona.

PACO, Pere de (2007). Figures de pessebre, escultures de petit format. Sant Andreu de Llavaneres: Museu Arxiu Municipal de Llavaneres.

RÀFOLS, J. F. (1953). Diccionario biográfico de artistas de Cataluña desde la época romana hasta nuestros días; Barcelona: Editorial Millá, vol. II, pàg. 137

MUSEU ARXIU DE SANT ANDREU DE LLAVANERES
(El Maresme)

Carretera de Sant Vicenç, 14
Can Caralt
08392 Sant Andreu de Llavaneres

**EL BOU
I LA MULV**

